

Som en blixtn från klar himmel

– emotioners roll i tidningarnas katastrofskildringar

Maria Zackariasson

Institutt for kulturstudier og orientalske språk

Universitetet i Oslo

maria.zackariasson@ikos.uio.no

Abstract

Every day a number of dramatic events take place in the world. Some of them make a bigger impression than others, because of their size, exceptionality or closeness to us. In this article I look at three such extraordinary events; when the Titanic sank in 1912, when the ferry Estonia went under in 1994 and the Tsunami in South-East Asia in 2004. All of these disasters had special significance for people in the Scandinavian countries, since they affected a number of Scandinavian citizens, even though they took place outside of the national borders. They were also enormous media events, and in this article I particularly look at how the emotions connected with the disasters were portrayed in the newspaper coverage, with examples from the evening press in Sweden and Norway. Central issues include: What are the differences between 1912 and 2004 when it comes to how emotions are displayed in the news media? How are the survivors and the relatives of the victims treated in the press? I discuss this in relation to the concept of *emotional norms*.

Nøkkelord:

Titanic

Tsunami

Estonia

emosjoner

katastrofer

fortellinger

media

Annandag jul 2004. På tv och i tidningarnas nätutgåvor sprids nyheten om att en kraftig jordbävning har ägt rum i Asien. Nästa dag börjar det stå klart hur omfattande katastrofen är, och att många turister är bland de drabbade. Tidningsläsarna vid frukostborden runt om i Sverige och Norge möts av svarta rubriker. De stort uppslagna bilderna visar byar som ligger i ruiner, drivande fiskebåtar och raserade familjehotell, liksom svårt skadade människor, människor som saknas och oroliga anhöriga som väntar på att få besked om sina nära och

kära. Texterna berättar om dem som klarade sig och om dem som inte klarade sig. Barnet som flöt iland på en luftmadrass och hittades långt efteråt. Pappan som letar efter sin saknade fru och sina barn. Mamman som inte lyckades hålla fast i den yngsta dottern utan tvingades släppa henne för att rädda sig själv. Familjen som tog sov-morgon och därför satt och åt frukost när vågen kom, istället för att ligga på stranden. Starka berättelser, starka bilder, starka känslor.

Det överkligas realitet

Varje dag sker det ett antal dramatiska händelser världen över, som uppmärksammas i nyhetsmedierna. Några av dem etsar sig in i folks medvetande på ett speciellt sätt och får en särskild plats i historien. En del av dem är internationella eller får konsekvenser som sträcker sig över många länder, som terrordåden 11 september 2001 eller Tjernobylnkatastrofen 1986. Andra har främst nationell, eller lokal betydelse, även om också de kan få internationell uppmärksamhet, som mordet på president Kennedy 1963, statsminister Olof Palme 1986 eller Aleksander Kielland-olyckan 1980.

I mitt pågående projekt *Från Titanic till Tsunamin* utgår jag från tre sådana dramatiska händelser, som har en speciell position framför allt ur ett svenskt, men också ur ett norskt perspektiv: Titanics undergång 1912, Estonia-katastrofen 1994, när passagerarfartyget Estonia förläste i Östersjön och slutligen Tsunami-katastrofen 2004.¹ Liksom i de ovanstående exemplen föreföll de tre katastroferna vara mycket osannolika, och just denna känsla av överklighet – det borde inte ha kunnat hända – bidrar till att skilja ut dessa händelser som extraordinära. Det borde inte vara möjligt att flyga in i tvillingtornen, och om någon gjorde det borde det inte få så katastrofala följder som det fick. Sveriges statsminister borde inte kunna skjutas på öppen gata – inte i det fredliga, lugna, trygga Sverige. Färjor och stora passagerarfartyg borde inte kunna sjunka så snabbt utan möjlighet till bistånd från andra båtar, och semesterparadis borde inte plötsligt kunna förvandlas till infernon.

Förutom denna överklighetskänsla, som också präglade tidningsrapporteringen, förenas de tre händelser jag utgår från i den här artikeln, av ett par andra aspekter som skiljer ut dem från de andra exemplen

ovan. För det första involverade de ett betydligt antal svenska och norska medborgare, trots att de ägde rum utanför landets gränser och var internationella i sin omfattning. De hade därför direkta konsekvenser för människor i Skandinavien, på ett helt annat sätt än exempelvis en kraftig jordbävning i Pakistans bergsområden, samtidigt som de inte i första hand var en nationell angelägenhet. Denna blandning av nationella och internationella element, fick konsekvenser både för räddningsarbetet och för mediernas skildringar av katastroferna.

För det andra skedde alla de tre katastroferna i kontexter som ”vanliga människor” i Sverige och Norge hade erfarenhet av, direkt eller indirekt. 1912 var det ett stort antal människor som hyste mer eller mindre allvarliga planer på att ta båten över Atlanten för att börja ett nytt liv, eller som kände eller kände till någon som hade gjort det. Att ta färjan över Östersjön var i ännu högre grad något välbekant för människor i Sverige på 1990-talet, och semesterresor till Thailand var runt millennieskiftet inte längre förbehållet de rika, utan hade blivit populärt bland en stor andel av befolkningen. Förutom att detta innebar att många faktiskt kände eller kände till någon som omfattades av katastroferna, fanns det således i alla tre fallen en reell risk för att något liknande skulle ha kunnat drabba dem som satt hemma och följde mediernas rapportering av händelserna, om de hade råkat vara på fel plats vid fel tillfälle.

För det tredje kännetecknades de tre katastroferna av att den kontext där de ägde rum, i hög grad representerade något positivt. Lyckliga människor i förväntansfull färd mot det nya landet, i glada vänners lag på Estonias dansgolv eller med familjen på de vita stränderna i Thailand. Så plötsligt, som en blix från klar himmel, slog katastrofen till, med förödande konsekvenser.

Kontrasten blev total: från det synbarligen lyckliga och obekymrade till förtvivlan, lidande och död.

Alla dessa olika element bidrog till att göra de tre händelserna oerhört känsloladdade, inte bara för dem som var direkt drabbade, utan också för alla dem som läste om händelserna i tidningarna, eller i senare tid såg reportagen på tv eller Internet. I den här artikeln diskuterar jag hur känslor användes som ett verktygsmedel för att förmedla katastrofernas oerhördhet till läsarna, med utgångspunkt i hur *skräck* och *förtvivlan* skildrades i tidningarnas berättelser om de överlevande och de anhöriga. Signifikant för analysen är att de tre katastroferna ägde rum i olika medieverkligheter, vilket gör det relevant att se på vilka likheter och skillnader det finns mellan rapporteringen runt Titanic och de två senare katastroferna. Jag kommer i första hand att utgå från kvällstidningarnas reportage från de tre händelserna, med exempel från både svensk och norsk press.²

Beskrivningar av känslor

Känslor, eller emotioner, är både något som spelar en central roll i människors dagliga liv, och något som har diskuterats och analyserats i vetenskapliga sammanhang (Ahmed 2004, Dahlgren & Starrin 2004, Fischer 1991, Gross 2006 m.fl.). I den vardagliga interaktionen mellan människor finns det mestadels inget direkt behov för att närmare definiera olika känslor och fastställa deras innebörd och innehåll. Säger någon att hon eller han har varit arg, ledsen, glad eller rädd, så utgår de som lyssnar som regel ifrån att de på ett ungefär vet vad detta innebär. Samtidigt är emotioner ett långt ifrån entydigt begrepp och det finns inga klara definitioner för vad som ska räknas in i kategorin. Vissa känslor framstår

som relativt typiska, som rädsla, glädje eller ilska, medan andra fenomen hamnar mer i gråzonen: stolthet, respekt och oro till exempel (Fischer 1991:6ff). Trots att det på ett plan kan förefalla tämligen självklart vad känslor är och vad en viss känsla innebär, blir begreppet således vid en närmare granskning betydligt mer komplicerat.

Hur människor förstår och tänker runt emotioner är reglerat av en mängd faktorer, vilket har kommenterats av bland andra Agneta H. Fischer, som har studerat sociala och kognitiva sidor av emotioner i Väst-Europa. Hon använder begreppet *emotion scripts* för att beteckna människors kunskap om emotioner, och påpekar bland annat att individernas erfarenhet och förståelse av känslor är knutna till den kulturella och sociala kontext de befinner sig i:

The contents of emotion scripts /.../ vary across time and culture: each age and cultural group has its own distinct way of classifying, explaining or evaluating emotions in a way that fits the larger cultural meaning system (Fischer 1991:14).

Fischer lägger, som synes, inte bara vikt vid kulturella faktorer utan också vid tidsmässiga sådana: varje tid har sitt sätt att klassificera, förklara och värdera känslor. Daniel M. Gross är inne på samma diskussion i sin studie av emotionernas historia. Han visar bland annat att det genom historien har funnits tydliga gränser för vem som har ansetts vara berättigad att bli arg, och att detta var knutet till social position, där rätten att bli arg ökade ju högre upp på den sociala skalan individen befann sig (Gross 2006:3ff). Han poängterar att detta inte innebar att de längst ner på rangstegen inte kände ilska, utan i första hand att deras ilska inte betraktades som lika rättmätig och därför inte tillades uppmärksamhet.

Att Fischer använder begreppet *emotion scripts*, motiverar hon med att hon i första hand vill uppmärksamma människors kunskap om vilka känslor som kan tänkas uppstå i en given situation, hur dessa upplevs och vilka reaktioner eller konsekvenser de kan antas få (Fischer 1991:12f). I förhållande till den sociala och kulturella kontext individen befinner sig i, kan det emellertid vara mer givande att tala om *emotionella normer*, vilket jag kommer att göra i den följande analysen. Genom att använda ordet norm förflyttas fokus tydligare till de regler och värderingar som ligger till grund för hur människor antas och förväntas reagera i olika sammanhang. Vissa känslor anses mer lämpliga i en viss situation än andra, och uppmuntras därför, medan andra uppfattas som opassande och därför möts av negativa reaktioner, direkt eller indirekt. Deborah B. Gould är en av dem som använder begreppet emotionella normer, i sin studie av hur lesbiska och homosexuella i USA reagerade i samband med att AIDS växte fram som ett problem. Hon framhåller bland annat att det tog flera år innan ilskan blev ett framträdande element i olika gay-organisationers retorik. Längre var det andra känslor som dominerade, framför allt i den offentliga debatten. Detta förklarar hon med att ilska inte är en känsla som värderas särskilt positivt i det amerikanska samhället, och att organisationerna både medvetet och omedvetet anpassade sig efter det. De existerande emotionella normerna uppmuntrade således till att börja med inte en känslomässig inställning som byggde på vrede. Först när det framstod som klart att myndigheternas hantering av problemet hade varit mycket bristfällig, blev uttalad ilska en viktig del i hur organisationerna och individer reagerade (Gould 2004, jfr Ahmed 2004).

Hur vi uttrycker våra känslor påverkas alltså av emotionella normer, vilka omfattar

faktorer som vilken situation vi befinner oss i, vem känslan riktas mot och vår relation till de andra berörda människorna. Detta innebär emellertid inte automatiskt att också de faktiska känslorna följer de emotionella normerna. Tvärtom kan individens känslor av och till skilja sig markant från det hon eller han förväntas eller antas känna i en viss situation. Den förväntade stoltheten över ett väl genomfört uppdrag, kan i själva verket bestå av besvikelse över att inte ha lyckats ännu bättre, och så vidare. Individens känslomässiga erfarenheter styrs alltså inte utslutande av kulturella regler och värderingar, utan det är en process där de personliga upplevelserna spelar en lika stor roll som de kulturella aspekterna och emotionella normerna (jfr Fischer 1991:16).

De emotionella normerna förmedlas till oss genom interaktion med andra människor, men också genom exempelvis medierna. Det sätt de beskriver människors känslomässiga reaktioner på, har sitt ursprung i existerande emotionella normer, men de medverkar också till att skapa dessa, i och med att deras redogörelser inte bara är neutrala återgivanden av specifika situationer eller händelseförlopp, utan också bidrar till att förmedla en tolkning, en viss förståelse av dessa händelser (Toolan 1988). Hur en händelse beskrivs i ett tidningsreportage påverkar hur läsaren uppfattar situationen, människors handlande och inte minst motiven för deras handlande. Det sätt på vilket emotioner förmedlas i tidningsreportagen från Titanic, Estonia och Tsunamin, är med andra ord grundat i de existerande emotionella normerna, samtidigt som det bidrar till att skapa och förändra dem.

Rädsla – en förlamande känsla?

En av de emotioner som är mest framträdande i tidningsmaterialet från de tre kata-

stroferna är *rädsla*. I många av de studier som gjorts om människors syn på och förhållande till rädsla, är det i första hand den sociala rädslan som uppmärksammas. Det vill säga rädsla för att misslyckas, för att inte passa in eller för att göra bort sig och så vidare. När denna typ av rädsla studeras, framhålls aspekter som irrationalitet – baserat på att det många gånger inte finns någon rationell grund för den upplevda rädslan, eller att rädsla är en potentiellt förlamande känsla. Inte sällan sätts rädsla i kontrast till ilska, som beskrivs som en mer konstruktiv känsla, i betydelsen att den är mer benägen att leda till handling än vad rädslan är (Barbalet 1998:149ff, Fischer 1991:169ff, jfr Nilsson 2003).

I det material jag analyserar är det emellertid andra typer av rädsla som dominerar, vilket exemplifieras av följande citat från Tsunami-katastrofen:

Vi rakk ikke å reagere før vannet begynte å strømme inn i rommet. Vi fikk verken opp utgangsdøren eller verandadøren. Vi trodde vi skulle drukne... vannet steg og steg... Plutselig knuste verandadøren og alt vannet rant ut. På dette tidspunktet fløt alle møbler, kofferter osv... fritt rundt i rommet. Søsteren min fikk kuttskader fra alt glasset. Vi kom oss ut og trodde at det verste var over. Alle i familien var i live. Noen minutter etterpå skrek folk ”løp opp, løp opp!” Vi kom oss opp på taket rett før en enda større bølge kom. Vi vet i dag at hadde vi vært i rommet da den andre bølgen kom, hadde vi ikke vært i live. Hotellet var totalt ødelagt (VG-nett 27.12.2004).

Den ovanstående berättelsen tillhör dem som läsarna själva skickade in till VG-nett, bara någon dag efter att katastrofen hade

ägt rum. Skribenten förmedlar effektivt den plötsliga övergången från idyll till katastrof, paniken och mötet med naturkrafter som är i det närmaste omöjliga att stå emot. Den känsla av skräck som förmedlas, bottenar i oförmågan att kunna ta sig ur situationen och i ovissheten om vad som ska ske härnäst. Precis som vid Titanics och Estonias förlisningar, befinner sig de drabbade i en mycket farlig, ja direkt livshotande situation, där de måste kämpa hårt för att om möjligt kunna rädda sig själv och sina närmaste.³ Det är med andra ord en i hög grad fysisk rädsla det handlar om, såtillvida att den grundar sig i att individen står inför överhängande kroppslig fara (jfr Ahmed 2004:68f).

Den här fysiska kampen och den skräck den ger upphov till, återkommer i tidningsreportagen från de tre katastroferna. I målande ordalag beskrivs den utsatta situation människor befann sig i (t.ex. *Aftenbladet* 26.12.2004a, 26.12.2004b, 26.12.2004c, 07.01.2005, *Dagbladet* 27.12.2004a, 27.12.2004b, *Dagbladet.no* 04.04.2005 m.fl.). I ett reportage från Estonia-katastrofen återges en av de överlevandes berättelser så här:

Mitt i natten när det blåste kraftigt så blev han [Anders] väldigt orolig. Han slängde på sig kläder och sprang upp i korridoren. Då kom en läskedrycksautomat farande och han förstod att något var fel. Anders /.../ sprang upp på däck, så långt upp han kunde komma och då började färjan kantra. Han fick på sig en räddningsväst och hamnade i en livbåt. När den kom ner i vattnet slog den runt och Anders hamnade i vattnet. Han hade turen att få tag i en gummiflotte som han klamrade sig fast i. Där låg han under flotten med tre andra passagerare tills det började ljusna. En helikopter plockade

upp dem och flög sedan till Utö och sedan vidare till Åbo för läkarundersökning (*Aftonbladet* 28.09. 1994a).

Även efter Titanics förlisning återgavs detaljerade och engagerande beskrivningar av de skräckfyllda upplevelserna, som i artikeln "De räddade ha ordet", där flera av de överlevande citerades, bland annat en Överste Gracie:

Gracie skildrar därefter, huru han simmade från den ena vrakspillran till den andra, tills han slutligen nådde korkflotten. Denna blef till slut så öfverfylld, att de ombordvarande fruktade att den skulle sjunka, om flera finge krafla sig up där. 'För att rädda oss själfva voro vi därför tvungna att hindra andra att klänga sig fast. Detta var det hemskaste af allt under dessa gräsliga timmar', säger öfversten. Skriken från dem, som flöto omkring i vattnet ljuder ännu i öronen och han skulle minnas dem till sin dödsstund. 'Håll fast vid det ni håller i', ropade vi till dem, som sökte komma upp på vår flotte; 'men om en enda till kommer upp, kommer vi att gå till botten!' (*Aftonbladet* 20.04.1912).⁴

I de tre citaten ovan, liksom i ett antal av de andra tidningsreportagen om de överlevande, är det kampen för att överleva, och därmed skräcken för att dö, som genomsyrar skildringarna. Genom att fokusera den fysiska skräcken och utförligt beskriva bakgrunden för den, betonar skribenterna det reella hot som gett upphov till rädslan. Det framgår klart för läsaren att den rädsla som beskrivs på intet sätt är irrationell och ogrundad, utan tvärtom högst berättigad och rationell.

Som jag nämnde ovan visar undersökningar att ilska tenderar att betraktas som en mer positiv känsla än rädsla, och att en

orsak till detta är att ilska antas leda till handling medan rädsla förmodas leda till passivitet (Barbalet 1998, Fischer 1991, jfr Dozier 1998). Men även om rädsla i många fall spontant förknippas med frånvaron av handling, kan den också i vissa situationer uppfattas leda till ilska och kamp, snarare än till passivitet (Dozier 1998). I de ovanstående exemplen är det snarast så rädslan framställs: Det är rädslan som gör att individerna reagerar som de gör och därmed lyckas undkomma faran och klara livhanken. Denna syn på rädsla återkommer också i många av de andra reportagen från de tre katastroferna. Det kan röra sig om att rädslan får huvudpersonerna att kontrollera om allt är som det ska och att de därför undkommer i sista stund, att skräcken för att dö förmår dem att ta sig ur en till synes omöjlig situation eller, som i exemplet från Titanic ovan, att rädslan för att själv gå under får dem att hindra andra från att äventyra deras egen säkerhet. Att rädslan på så vis framställs som handlingsframkallande, fräntar den något av sin potentiellt negativa status.

Sambandet rädsla-panik-passivitet, kontra rädsla-ilska-handling, är därmed en aspekt som framkommer implicit i reportagen, genom den starka betoning som görs av hur rädslan hos de överlevande ledde till handling. Dessa samband diskuteras också explicit i vissa av tidningsreportagen efter katastroferna, som i *Aftonbladets* artikel "Det är bara 'överlevare' som klarar sig" (*Aftonbladet* 01.10.1994, jfr Hadenius, Hedman & Nowak 1996). Både direkt och indirekt antyds således att det var de som i farans stund reagerade med handling som lyckades överleva, medan de som reagerade med passivitet omkom, samtidigt som orsakssambanden i praktiken var betydligt mer komplexa.

Att förmedla det ofattbara

Den fysiska skräck, bottnande i en omedelbar, potentiellt livshotande fara, som beskrivs i de exempel jag har presenterat hittills, är en känsla de flesta aldrig tvingas uppleva (jfr Barbalet 1998:152). Därmed kan den vara svår att förmedla till andra, något som också uppmärksammats av Bo Nilsson, i hans studie om brottsoffer och deras upplevelser. Han intervjuade bland annat människor som utsatts för grova våldsbrott, och vissa av intervjupersonerna i hans undersökning, som hade hotats till livet under rån eller våldtäkt, förklarade att de tyckte det var svårt att tala om händelsen, eftersom andra hade så svårt att förstå hur de faktiskt upplevde det (Nilsson 2003:50). Den sortens skräck de kände i en sådan situation var så annorlunda än den mer vardagliga rädslan, att de inte kunde uttrycka den på ett sätt andra kunde ta till sig.

På ett liknande sätt är de fysiska skräckupplevelserna, kampen för livet, en av de saker som gör de tre katastroferna så oerhörda och svårförståeliga, och de detaljerade berättelserna, som återkommer i tidningsmaterialet, kan ses som ett av de verktygsmedel skribenterna tar till för att föröka förmedla det ofattbara till läsarna. Genom de personliga berättelserna kompletteras de mer sakliga skildringarna av händelserna med beskrivningar av individuella reaktioner och känslor, vilket ger läsaren en tydligare mental bild av händelsen. Även om hon eller han inte haft en liknande upplevelse själv, blir därmed de i grund och botten oförståeliga händelserna något mer hanterliga.⁵

Ett sätt som skräckupplevelsen konkretiseras på i reportagen, är genom att framhålla hur nära ögat det var också för de överlevande. I många av berättelserna återges hur de överlevande insåg att även om de

själva för tillfället var i säkerhet, verkade människor runt omkring dem vara på väg mot en säker död. Reportagen beskriver hur det ibland var först i efterhand som de förstod omfattningen av katastrofen och den fara de varit utsatta för, när de fick klart för sig att personer som de talat med tidigare under dagen, eller som befunnit sig på samma plats, inte hade överlevt (*Dagbladet* 27.12.2004b, *Dagbladet.no* 04.04.2005). Av texterna framgår att det ur denna insikt uppkommer en annan rädsla än den som bottnar i konkret fysisk fara; rädslan för att närstående inte har klarat sig. Samtidigt som denna rädsla är annorlunda än den fysiska rädslan knuten till det egna överlevandet, kan den beskrivas som minst lika akut, som i detta exempel från *Dagbladet* efter Tsunami-katastrofen:

Jeg brøt overflaten for å rense dykkermaska, det var da jeg så den: En enorm bølge som veltet longtailbåter og cabin-cruisere inn over stranda. Jeg rakk ikke å tenke, det gikk kanskje et tiendedels sekund, så traff den meg. Jeg husker bare at jeg ble løftet opp og slengt inn over land. Da jeg kom til meg selv, sto jeg høyt oppe i et tre og holdt et krampetak rundt stammen. Jeg var nok under vann da jeg traff treet, jeg vet ikke. "Hvordan har det gått med de andre?" Det var min første tanke da jeg skjønte at jeg var i live (*Dagbladet* 27.12.2004b).

När det gäller den här sortens rädsla skiljer sig reportagen från de tre katastroferna markant åt, såtillvida att det framför allt är efter Tsunamin som de överlevandes berättelser präglas av oron för att nära anhöriga eller vänner inte har klarat sig. I och med att de flesta av de drabbade skandinaverna var på semester med familj eller vänner när

katastrofen slog till, är det inte överraskande att rädslan för att andra omkommit var något av det första som upptog dem när de själva kommit i säkerhet. Även denna rädsla var baserad på en högst reell fara, och i berättelserna återges både hur den kunde leda till panik och passivitet och hur den fick människor att göra allt de kunde för att hitta sina anhöriga igen (jfr Dozier 1998: 16f). I det nedanstående exemplet från *Dagbladet* finns båda aspekterna med:

Gunn klarte å komme i sikkerhet i fjellene. I bar overkropp og uten sko satt hun på en fjellhulle og trodde resten av familien var døde. – Jeg satt der og bare venta på neste bølge. Jeg gråt og ba og hylte. Så kom Steinar og Nicolai klatrende oppover fjellsida. Nicolai hadde sett Caroline bli dratt bort av bølgen. Han var sikker på at hun var død, forteller Gunn. /.../ Oppe i fjellstien hadde Steinar klatret litt ned igjen. /.../ – Da hørte jeg noen rope ”pappa” to ganger. Jeg trodde jo nesten at jeg skulle klikke, men jeg så ei jenta litt lenger nede og nærmest raste ned. Jeg kjente henne ikke ordentlig igjen med det samme, på grunn av klærne. De hadde jo tatt på henne andre klær og en redningsvest, forteller Steinar rørt. Da Caroline og Steinar kom seg opp til de to andre, var gleden ubeskrivelig for /.../ familien (*Dagbladet* 30.12.2004b).

Men även i artiklarna runt Titanic-katastrofen fanns rädslan för att anhöriga inte skulle klara sig med som ett element i skräckupplevelsen. Framför allt gällde detta kvinnornas oro för att deras makar eller söner skulle omkomma, medan de själva satt i säkerhet i livbåtarna. I en av *Aftonbladets* artiklar beskrivs detta på följande sätt:

Räddningsbåtarna utsattes nu som en försiktighetsåtgärd, och order gafs, att kvinnor och barn skulle taga plats i dem. Därvid uppstodo åtskilliga svårigheter, när hustrur skulle lämna sina män kvar på däck, och många kvinnor brust ut i hysterisk gråt (*Aftonbladet* 21.04.1912).

Samtidigt som de starka känslorna finns med också i detta reportage, återges det hela ur ett utpräglat utifrånperspektiv. Kvinnorna får inte själva uttala sig om hur de upplevde situationen, utan journalisten beskriver det från en utomstående betraktares perspektiv. Detta är en av de saker som tydligast skiljer reportagen efter Titanic-olyckan från tidningsartiklarna från de senare katastroferna – de inblandades egna upplevelser, och därmed också känslor, får betydligt mer utrymme i materialet från Tsunamin och Estonia. Men som jag har gett exempel på tidigare gav tidningarna plats åt de överlevandes egna berättelser, och då också deras känslor och reaktioner, även efter Titanic-olyckan, i artiklar som ”Första direkta telegram från en räddad svensk”, ”De öfverlevande berätta” och ”De räddade ha ordet” (*Aftonbladet* 19.04.1912a, *Aftonbladet* 19.04.1912b, *Aftonbladet* 20.04.1912).

Att skribenterna efter Tsunamin i så hög grad skriver om den rädsla och förtvivlan människor känner när de befarar att deras nära och kära har omkommit i katastrofen, kan ses som ytterligare ett av de medel som används för att försöka förmedla det ofattbara, och katastrofens totalitet, till läsarna. Rädslan för att förlora en nära anhörig, ligger betydligt närmare människors dagliga upplevelser, än den fysiska skräckupplevelsen (jfr Barbalet 1998:152). Genom att skriva om den sortens rädsla kan läsarna således engageras på ett annat plan, i och med

att de i de flesta fall har lättare för att identifiera sig med den här sortens känsla, och därmed lättare för att i någon mån sätta sig in i de drabbades upplevelser.

De anhöriga – utifrån eller inifrånperspektiv?

De överlevande fick som jag har visat ovan, ett relativt stort utrymme i tidningsreportagen från alla de tre katastroferna, även om utifrånperspektivet var mer framträdande i reportagen efter Titanic-olyckan. När det gäller de anhörigas upplevelser och berättelser är skillnaderna betydligt mer markanta. Visserligen nämns de anhöriga i viss grad i artiklarna i samband med Titanic, men de har en mycket passiv roll. De finns till exempel med i redogörelserna för vilka passagerarna och de omkomna var, men blir där snarast en del av kontexten, av bakgrunden. Som i den här notisen:

Bland dem, som köpt biljetter vid Hvita stjärnlinjens agentur i Stockholm, fanns äfven upptagen Gerda Dahlberg, Tungelsta, dotter till en f.d. fjärdingsman, som numera är bosatt på det lilla stället Norrlöt i Södertörn. Två systrar ha tidigare emigrerat till Amerika och fått det ganska bra, och nu skulle äfven den 22-åriga Gerda försöka sin lycka där. Utom föräldrarna har hon två bröder och möjligen ännu ett eller par syskon (*Aftonbladet* 17.04.1912).

I tidningen redogjordes på ett liknande sätt för de övriga svenskar som identifierats som passagerare på Titanic. De korta avsnitten om varje passagerare innehåller relativt mycket information både om dem själva och om deras familjer, som i exemplet med Gerda ovan. Samtidigt är det oklart var journalisten har hämtat sina uppgifter från, vilket blir en

intressant fråga med tanke på att texten i vissa avseenden tyder på en god kunskap om Gerdas livssituation och familjeförhållanden, medan uppgifterna i andra avseenden framstår som osäkra. Läsaren får till exempel veta att Gerdas två systrar i USA har det bra, men skribenten kan inte säga säkert hur många syskon hon har allt som allt. Oavsett var uppgifterna kommer från, är det uppenbart att journalisten inte var intresserad av att förmedla de anhörigas tankar, känslor och åsikter. Att läsarna får veta en del om vem Gerda var, gör det lättare att identifiera sig med henne. Men hur de anhöriga reagerar, om de är förtvivlade, rädda eller chockade får vi inte veta något om.

Efter alla de tre katastroferna tog det tid innan det stod klart exakt vilka som hade befunnit sig på platsen och vilka som hade överlevt, respektive omkommit. De anhöriga vet följaktligen rätt snart att något fruktansvärt har hänt och att deras vänner eller familjer drabbats, men det dröjer innan de får klart för sig omfattningen och den reella fara just deras närstående befinner sig i. Efter Titanics förlisning var det i hög grad kommunikationsmöjligheterna som gjorde det svårt för de anhöriga att få klara besked. Uppgifterna som publicerades direkt efter olyckan var osäkra och visade sig i vissa fall vara direkt felaktiga. Det gällde både hur många som räddats från det sjunkande skeppet och vilka passagerare som fanns med ombord (jfr Eaton & Haas 1996, Heyer 1995, Sebak 1998, Wetterholm 1996). Inte förrän Carpathia, det skepp som tagit ombord överlevande, ankom till New York gick det att få säkra besked om vilka som hade räddats och därmed vilka som hade omkommit. *Aftonbladet* beskriver situationen så här:

Oerhörd spänning råder bland de vid hamnen och utanför Hvita Stjärnlinjens

kontor väntande anhöriga till "Titanics" passagerare; några af dem ämna tillbringa natten under bar himmel i afvak-tan på att få visshet. Man vet, att listan på de å "Carpathia" räddade är ofullständig, i det att telegrafisten, som skött den trådlösa telegrafen, efter 56 timmars oafbrutet arbete blifvit oarbetsför (*Aftonbladet* 19.04.1912c).

Även här finns de anhöriga med i tidningsreportaget, men liksom i det tidigare exemplet, skildras de ur ett utpräglat utifrånperspektiv – av en utomstående betraktare. Det återges inga intervjuer med någon av dem som står och väntar, liksom det i tidningsmaterialet inte återfinns intervjuer med de anhöriga som befinner sig i Sverige. Det framgår tydligt i texten att den situation som skildras är känsloladdad. Framför allt är det ovissheten som framhävs, den spänningsfyllda väntan innan Carpathia anländer till hamnen och de anhöriga slutligen, efter flera dagars väntan, kan få definitivt besked om vem som har räddats. Språket är emellertid sakligt och känslorna underförstådda snarare än explicit beskrivna.

Även efter Estonias förlisning stod det anhöriga nere i hamnen och väntade otåligt och spänt på besked om vilka som omkommit och vilka som klarat sig, och skillnaden i hur situationen beskrivs, är påtaglig:

Den hårda vinden slet i flaggorna som vajade på halv stång vid Estlines terminal. Redan vid åttatiden strömmade nedbrutna människor till dit där en krisgrupp under tidiga morgontimmar kallats samman. Över 50 präster, lika många psykologer och läkare mötte ansikten, plågade av ovisshet. Frågande ögon som ville ha svar – har min vän, make eller släkting överlevt? Några svar kunde de inte ge. Bara tröst. –Det är så

fruktansvärt att vi knappt kan ta in det, säger biskop Henrik Svennungsson (*Aftonbladet* 28.09.1994c, jfr *Aftonbladet* 28.09.1994b)

I detta senare exempel har det sakliga språket och utifrånperspektivet från Titanic-artikeln ersatts av tydliga känslomarkörer, som syftar till att indikera individernas känslotillstånd, inte bara stämningen i allmänhet. I artikeln är det *nedbrutna* människor som strömmar till Estlines terminal, med *plågade* ansikten och *frågande* ögon. Läsaren ges således inte bara en bild av en anonym folkmassa, utan av individer, vars blotta utseende och ansiktsuttryck får signalera den skräck och förtvivlan de antas känna. Känslorna för de berörda är förmodligen relativt likartade både i väntan på besked om Titanics överlevande och i väntan på besked om Estonias passagerare, men efter Estonia strävar journalisterna efter att förmedla det emotionella kaoset ur ett inifrånperspektiv, också när de inte intervjuade någon av de närvarande. De emotionella normerna för hur människors skräck och förtvivlan i en sådan situation ska skildras av medierna, har med andra ord ändrats avsevärt, oberoende av de berörda individernas faktiska emotionella upplevelser.

Ovisshetens börda – de anhörigas skräckupplevelse

Efter Estonia och Tsunamin präglades nyhetsrapporteringen också av att de anhöriga själva uttalade sig i pressen, vilket gjorde att de blev huvudpersoner i dramat i nästan lika hög grad som de som var direkt drabbade. En jämförelse av två av de exempel jag tidigare presenterat från *Aftonbladet*: Överste Gracies berättelse efter Titanics förlisning och Anders berättelse efter

Estonia-olyckan, belyser denna fundamentala skillnad. I båda fallen ges utrymme för de överlevande att berätta om sina upplevelser, och fokus ligger framför allt på de fysiska umbärandena och det skräckfyllda i att inte veta om man ska överleva eller bli ytterligare en av dem som dukar under. Men i överste Gracies fall, tar berättelsen slut i och med att räddningen kommer, medan berättelsen om Anders fortsätter med att han ringer hem till sin familj och ger dem besked om att han har klarat sig (*Aftonbladet* 20.04.1912, *Aftonbladet* 28.09.1994a). Då förflyttas fokus och perspektivet till hans hustru, Karin:

Klockan sju i morse ringde han hem till sin hustru. Hela familjen hade samlats i bostaden /.../ och väntade otåligt på besked. Karin återger vad hennes man sade: –Hej, det är jag, sa han. Jag mår bra. Trots att jag låg i vattnet i sex timmar. Enligt läkarna som tog emot honom var han utom all fara. Hustrun Karin berättar om den kanske jobbigaste morgonen i sitt liv. Längre svävade familjen i ovisshet om Anders levde eller ej (*Aftonbladet* 28.09.1994a).⁶

När journalisterna försöker förmedla offrens skräckupplevelse, framhåller de, som sagt, de kroppsliga och sinnliga erfarenheterna. De beskriver hur människor måste kämpa för sina liv genom att övervinna naturkrafterna och hur de bombarderas med sinnesintryck som förstärker det skrämmande i situationen – de ser andra som dödats eller skadats svårt, snuddar vid döda kroppar som flyter bredvid dem eller hör skriken från de döende runt omkring (t.ex. *Aftonbladet* 20.04.1912, 28.09.1994a, 26.12.2004a, 26.12.2004b, 26.12.2004c, 07.01.2005, *Dagbladet* 27.12.2004a, 27.12.2004b, *Dagbladet.no* 04.04.

2005 m.fl.). När journalisterna ska förmedla de anhörigas upplevelser, använder de just ovissheten för att understryka det mar-
drömslika i situationen. De beskriver den psykiska prövning det innebär att gå hemma och vänta på besked, att hoppas på det bästa men frukta det värsta (t.ex. *Aftonbladet* 28.09.1994a, 28.09.1994b, *Dagbladet* 27.12.2004c, 28.12.2004). Även för de anhöriga framställs händelserna således som en skräckupplevelse, men det är det ännu okända de fruktar.

Speciellt utmärkande för Tsunami-katastrofen var att väntan på ett slutgiltigt besked kunde bli mycket lång, i och med att identifieringen av offren tog så lång tid och det var svårt att få översikt över vilka som befunnit sig var när katastrofen slog till. Under tiden efter Tsunami-katastrofen var det dessutom inte bara de anhöriga hemma i Norge och Sverige som väntade i ovisshet. Också för många av dem som överlevde flodvågen var det länge oklart om deras vänner och de andra i familjen hade klarat sig, och de känslomässiga upplevelserna av detta beskrivs utförligt i tidningsreportagen. I många avseenden är det här som texterna blir som allra mest känsloladdade – i beskrivningarna av hur förtvivlade föräldrar söker efter sina saknade barn, hur barn inte finner sin mamma och pappa, eller hur äkta makar letar desperat efter sina försvunna livspartners (t.ex. *Aftonbladet* 07.01.2005, *Dagbladet* 29.12.2004, 30.12.2004a).

Det fysiska hotet som naturkrafterna representerar, är således ersatt med ett psykiskt eller emotionellt hot: ett hot om att en eller flera av dem man älskar, kan ha omkommit, och det är detta hot skräckupplevelsen är centrerad runt. I många av artiklarna framställs det att få ett slutgiltigt besked, även om det skulle vara negativt, som oerhört viktigt. ”Vi måste få veta”, ”Jeg holder på til jeg enten får se ham levende.

Eller död.”, står det i rubriker och reportage (*Aftonbladet* 07.01.2005, *Dagbladet* 29.12.2004). Att få veta att den man söker efter definitivt inte har klarat sig, kan beskrivas närmast som en lättnad. Hur kommer det sig att det beskrivs som värre att inte veta, än att faktiskt få besked om att det allra mest fruktade har hänt?

För att förstå detta är det viktigt att återknyta till vilka känslor det är som förmedlas i tidningsreportagen det rör sig om. Som jag kommenterade ovan ligger skräckupplevelsen för de anhöriga i just ovissheten. Så länge de väntande familjerna och vännerna i Sverige och Norge, eller de oroligt sökande föräldrarna och livskamraterna efter Tsunamin, inte *vet* vad som har hänt, är det skräcken som dominerar. Rädsla framställs som sagt ofta som en paralyserande emotion, som leder till passivitet och panik, och framstår därför i många fall som en relativt negativ känsla (Barbalet 1998:149ff, Fischer 1991:169ff, jfr Nilsson 2003). I många av exemplen i tidningsmaterialet är det en passiv rädsla det handlar om, och oförmågan att göra något beskrivs som en del i den totala skräckupplevelsen. Men samtidigt reflekterar de olika reportagen hur många gör allt de kan för att ta reda på vad som hänt. De tar sig till rederiernas kontor eller ner till hamnen och försöker få besked om vilka som överlevt, eller de åker på eget bevåg till de katastrofdrabbade områdena i Sydostasien, för att med egen kraft försöka få klarhet i vad som skett. Agerandet framställs i texterna både som en ofrånkomlig nödvändighet – vi måste åka – och som det enda sättet att i någon mån reducera rädslan. Handlandet blir ett sätt att hålla skräcken stången, så att den inte helt tar överhanden och utvecklar sig till panik eller total passivitet.

En annan central aspekt i detta är att det är först när individerna har fått ett slut-

giltigt besked, som den emotionella processen kan gå vidare. I bästa fall är det ett positivt besked, som resulterar i glädje och lättnad. I värsta fall är det ett negativt besked, men även då är skräcken över, och sorgen tar vid. Sorg är också en känsla med negativa konnotationer, men knutet till sorgen finns en rad ritualer och symboliska handlingar som syftar till att ta individen genom sorgen, genom att markera slutet på det gamla och början på något nytt. Om skräck är en potentiellt förlamande känsla, och en känsla som bara kan upphöra när det faktiska eller upplevda hotet försvinner, så är sorg en betydligt mer konstruktiv känsla, såtillvida att den kan leda vidare och med tiden bli hanterbar (jfr Gustafsson 1989).⁷

Tidningsrapportering och emotionella normer

Det som framför allt utgör skillnaden i tidningsrapporteringen från Titanics förlisning och de två senare katastroferna jag har undersökt, är att känslorna har fått större plats, både i rubriker, bilder och texter. Visserligen reflekterades människors skräck, förtvivlan, glädje och ilska i någon mån också i rapporteringen från Titanics förlisning, framför allt när det gällde de överlevandes berättelser, men överlag lägger skribenterna markant större vikt vid emotionella aspekter i rapporteringen från Estonia-olyckan och Tsunamin.

Hur kommer då det sig? En möjlig förklaring är att det enligt den dominerande emotionella normen vid tiden för Titanics förlisning inte var accepterat att återge känslor i tidningarna på det sätt som det är idag. Att det har skett en generell emotionalisering av samhället som numera gör det både accepterat och förväntat att redovisa människors känslor offentligt, medan det tidigare ansågs höra till privatsfären i betyd-

ligt högre grad. En sådan förståelse har ett visst fog för sig, men samtidigt är det tydligt i materialet att det fanns ett visst utrymme för att förmedla människors känslor i tidningarna även efter Titanic-olyckan. De överlevandes berättelser kunde ofta vara känslosamma, som när överste Gracie beskriver hur fruktansvärt det var att höra de drunknandes skrik genom natten. I någon mån finns känslorna med också i beskrivningarna av de anhöriga, som när det berättas hur de väntar på kajen i New York för att äntligen få klara besked om vilka som räddats. Men som jag har påpekat skildras de anhörigas känslor och reaktioner uteslutande ur ett utifrånperspektiv. Inga intervjuer med oroliga anhöriga eller överlyckliga, återförenade släktingar görs, utan det är journalistens intryck av situationen som förmedlas.

Enligt de emotionella normer som dominerade år 1912 var det med andra ord accepterat, och kanske också förväntat, att inkludera emotionella aspekter i beskrivningarna av de överlevandes upplevelser, men däremot inte lämpligt att be de anhöriga verbalisera sina känslor, för att sedan återge dem i tryck. En annan aspekt av detta, som är värd att poängtera, är att de största förändringarna i det material jag har analyserat, därmed har skett i förhållande till den psykiska skräckupplevelsen, medan skillnaderna är påtagligt mindre när det gäller den fysiska skräcken. Den fysiska rädslan, kopplad till kampen för överlevnad, är framträdande i reportagen från alla de tre katastroferna. Men i tidningsreportagen från 1994 och 2004 tilldelas de anhörigas psykiskt betingade skräck nästan lika stor betydelse. I detta avseende har följaktligen de emotionella normerna, åtminstone när det gäller kvällstidningarnas reportage men kanske också på ett mer generellt plan, förändrats radikalt från 1912 till idag.

En konsekvens av att de anhörigas känslor och reaktioner inkluderas på ett annat sätt i tidningsreportagen efter Estonia och Tsunamin, är att läsaren får ökade möjligheter att identifiera sig med personerna som träder fram i texten. De anhörigas förtvivlan och sorg kan i många fall vara lättare att förhålla sig till, än den fysiska skräck, kampen mot döden och naturkrafterna, som präglar de överlevandes berättelser. Här vill jag återigen understryka att de texter som publiceras i tidningarna inte bara är en produkt av de rådande emotionella normerna, utan också bidrar till att skapa dem, genom att de bidrar till att förmedla en tolkning av bestämda situationer och skeenden (Toolan 1988). Sett ur det perspektivet kan exempelvis poängterandet av skräck och förtvivlan i berättelserna om hur människor under Tsunamins framfart tvingades se hur deras nära anhöriga spolades bort med vågorna, uppfattas förmedla budskapet att det inte var försumlighet hos de drabbade som gjorde att de inte kunde rädda sina anhöriga, utan rent nödtvång. Därmed sker ingen skuldbeläggning av exempelvis föräldrar som inte kunde rädda sina barn, vilket hypotetiskt hade kunnat vara en möjlig vinkling av berättelserna, utan den tolkning som dominerar är att de var hjälplösa offer för omständigheterna.

Efter Estonia och Tsunamin kretsade samhällsdebatten bland annat runt frågan om i vilken grad människor som just drabbats av personliga tragedier, bör exponeras i medierna. Bör de skyddas för all offentlighet, eller kan det i vissa avseenden tvärtom vara positivt för dem att få träda fram i media. Att publicera intervjuer med fullt namn och bilder på anhöriga och drabbade, som efter Estonia och Tsunamin, innebär att de blir direkt tillgängliga för allmänheten, vilket kan få negativa conse-

kvenser på många sätt. Detta diskuterades i relation till en pågående samhällsutveckling som ofta beskrevs som negativ. Samtidigt publicerade alltså tidningarna även efter Titanics undergång gärna personliga detaljer om de saknade eller omkomna och deras familjer, vilket framgick av citatet om Gerda ovan. De anhöriga var följaktligen fullt möjliga att identifiera för utomstående. Att familjemedlemmar och släktingar inte intervjuades, innebar alltså inte med nödvändighet att de var skyddade från oönskad uppmärksamhet. Men deras känslor exponerades däremot inte för allmänheten i alls samma grad som efter Estonia och Tsunamin.

Efter Tsunamin framhöll vissa av de som framträtt flitigast i tidningsreportagen, att de medvetet försökt använda medierna för sina egna syften, exempelvis för att sätta press på myndigheterna (t.ex. *Aftonbladet* 27.03.2005). Om ett sådant agerande är framgångsrikt, blir individerna inte bara viljelösa offer i en medicirkus, utan aktörer på samma arena med möjlighet att dra nytta av mediernas närvaro. Detta är ett av många tecken på att medieverkligheten, och då både medias förhållande till människor, och människors förhållande till medierna, har ändrats radikalt under de drygt nittio år som gått mellan Titanics förlisning 1912 och när Tsunamin svepte in över Sydostasien i julhelgen 2004.

Noter

1. De tre händelserna har i efterhand gett upphov till ett antal utredningar, rapporter och böcker av olika slag. Efter att Titanic sjönk har det publicerats en mängd böcker som söker utreda vad som hände och hur det kunde hända, liksom mer eller mindre fiktiva skildringar som presenteras i populärkulturell form, allt från filmer till sånger till romaner (jfr Eaton & Haas 1996, Heyer 1995, Lord 1998, Sebak 1998, Wetterholm 1996 m.fl.). Även efter Estonia och Tsunamin har det publicerats en rad rapporter och under-

sökningar (se t.ex. Björkman 1999, Hadenius, Hedman, et al. 1996, Jörle & Hellberg 1996, Nordström, Köhlhorn & Marthinsen 1996, Socialstyrelsen 1997, Justis- og politidepartementet 2005, SOU 2005) men också mer skönlitterära skildringar (t.ex. Bogren 1996, Kyrkjebø & Kyrkjebø 2005).

2. Rapporteringen runt de tre katastroferna är mycket omfattande, och i detta sammanhang tar jag alltså exempel från materialet, snarare än försöker ge en fullständig bild av allt som skrevs om händelserna. Det mesta materialet hämtas från den svenska tidningen *Aftonbladet*, som är den del av materialet jag kommit längst med att gå igenom, samt delvis från *Dagbladet*, med ytterligare några exempel från andra håll. Planen är att det fullständiga materialet ska bestå av två kvällstidningar och två dagstidningar, från Norge och Sverige. Då har jag också tänkt anlägga ett komparativt perspektiv, vilket jag här bara gör i förhållande till tidsperioder.
3. I vissa av berättelserna används just ordet "skräckupplevelse" för att försöka beskriva situationen och hur den upplevdes, både av journalister som återger de överlevandes berättelser, och av de överlevande själva (*Aftonbladet* 28.09.1994a, *Dagbladet* 27.12.2004a).
4. Överste Gracie, som är den man som citeras i artikeln, skrev senare en bok om sina upplevelser med titeln *Sanningen om Titanic* (Gracie 1913).
5. De stora foton som ledsagar reportagen runt framför allt de senare katastroferna bidrar givetvis också till den bild av händelserna läsaren får.
6. Intressant nog är det flera skrivfel i den ursprungliga tidningstexten. Det är små bokstäver efter punkt och står "toge" istället för "tog" bl.a. Eftersom tidningen kom ut redan dagen efter olyckan, kan man tänka sig att både journalisten och redaktören jobbade snabbare än vanligt, för att få in så många artiklar som möjligt.
7. De emotionella normerna som är knutna till sorg är också förbundna med en förväntan om att sorg ska vara ett övergående fenomen. Efter förlusten av en nära anhörig till exempel, är det accepterat att tillfälligt tappa fotfästet och förlora sig i sorgen. Med tiden förväntas individen dock bearbeta sorgen och ta sig vidare i livet. Ett exempel på hur sådana förväntningar förmedlas i medierna är en artikel i *Aftonbladet* med rubriken "–Jag har fastnat i saknaden.", som handlar om en av de överlevande i Tsunamikatastrofen, vars make omkom i flodvågen (*Aftonbladet* 26.05.2005).

Referanser

Ahmed, Sara 2004. *The cultural politics of emotion*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

- Barbalet, J.M. 1998. *Emotion, Social Theory, and Social Structure. A Macrosociological approach*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Björkman, Anders 1999. *Nya fakta om Estonia. Rapport om Estoniautredningen. Bidrag till saklig debatt om Estoniaolyckan*. A. Björkman, Beausoleil.
- Bogren, Leif 1996. *Därför överlevde jag Estoniakatastrofen*. Gondolin, Eslöv.
- Dahlgren, Lars & Starrin, Bengt 2004. *Emotioner, vardagsliv & samhälle. En introduktion till emotionssociologi*. Liber, Malmö.
- Dozier, Rush W. 1998. *Fear itself. The origin and nature of the powerful emotion that shapes our lives and our world*. St Martins Press, New York.
- Eaton, John P. & Haas, Charles A. 1996. *Titanic, destination disaster. The legends and the reality*. Norton, New York.
- Fischer, Agneta H. 1991. *Emotions scripts. A study of the social and cognitive facets of emotions*. DSWO Press, Leiden.
- Gould, Deborah B. 2004. "Passionate Political Processes: Bringing Emotions Back into the Study of Social Movements". I: *Rethinking Social Movements. Structure, Meaning and Emotion*. J. Goodwin & J. M. Jasper. Lanham etc., Rowman & Littlefield (s. 155-175).
- Gracie, Archibald 1913. *Sanningen om Titanic*. Bonnier, Stockholm.
- Gross, Daniel M. 2006. *The secret history of emotion. From Aristotle's "Rhetoric" to modern brain science*. University of Chicago Press, Chicago & London.
- Gustafsson, Donald 1989. "Grief". I: *Noûs* 23:4.
- Hadenius, Stig, Hedman, Lowe & Nowak, Kjell 1996. *Estonia i nyheterna*. Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm.
- Heyer, Paul 1995. *Titanic legacy. Disaster as media event and myth*. Praeger, Westport, Conn.
- Justis- og politidepartementet 2005. *Flodbølgekatastrofen i Sør-Asia og sentral krisehåndtering*. Departementet, Oslo.
- Jörle, Anders & Hellberg, Anders 1996. *Katastrofkurs. Estonias väg mot undergång*. Natur och kultur, Stockholm.
- Kyrkjebø, Steinar & Kyrkjebø, Simen Tomter 2005. *Men mamma kom ikke hjem*. Publicom, Horten.
- Lord, Walter 1998. *Titanic. Historien om skippet som ikke kunne synke*. Cappelen, Oslo.
- Nilsson, Bo 2003. *Brottsoffer. Offerskapets innebörder och villkor i (o)säkerhetens kultur*. Boréa, Umeå.
- Nordström, Gert Z., Kühlhorn, Britt-Marie & Marthinsen, Turid 1996. *Bilder av en katastrof*. Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm.
- Sebak, Per Kristian 1998. *Titanic. 31 norske skjebner*. Genesis, Oslo.
- Socialstyrelsen 1997. *Estonia-katastrofen. M/S Estonias förlisning i Östersjön den 28 september 1994*. Socialstyrelsen, Stockholm.
- SOU 2005. *Sverige och tsunamin. Granskning och förslag*. Fritzes, Stockholm.
- Toolan, Michael J. 1988. *Narrative. A critical linguistic introduction*. Routledge, London.
- Wetterholm, Claes-Göran 1996. *Titanic*. Rabén Prisma, Stockholm.

Källor

- Aftonbladet* 17.04.1912. "Svenskar på 'Titanic' som det lyckats identifiera".
- Aftonbladet* 19.04.1912a. "Första direkta telegram från en räddad svensk".
- Aftonbladet* 19.04.1912b. "De öfverlevande berätta".
- Aftonbladet* 19.04.1912c. "I väntan på Carpathia".
- Aftonbladet* 20.04.1912. "'Titanic'-kata-

- strofen. De räddade ha ordet".
Aftonbladet 21.04.1912. "'Titanic'-katastrofen. Nya upprörande detaljer".
- Aftonbladet* 28.09.1994a. "Överlevande berättar om skräcknatten".
- Aftonbladet* 28.09.1994b. "Kjell skulle mött vännerna i morse". Maria Trägårdh.
- Aftonbladet* 28.09.1994c. "Frihamnen i morse: Anhöriga förlamade av sorg". Anders Pihlblad.
- Aftonbladet* 01.10.1994. "– Det är bara 'överlevare' som klarar sig".
- Aftonbladet* 26.12.2004a. "'En bil kom flytande in i lobbyn' Svenska Börje klamrade sig fast för livet". URL: www.aftonbladet.se. [Nedlastet 08.08.2006].
- Aftonbladet* 26.12.2004b. "'Det är helt osannolikt' Svenskarna hann fly upp på höjderna runt Phuket". Caroline Olsson. URL: www.aftonbladet.se. [Nedlastet 08.08.2006].
- Aftonbladet* 26.12.2004c. "Barnfamilj instängd av vattenmassorna". URL: www.aftonbladet.se. [Nedlastet 08.08.2006].
- Aftonbladet* 07.01.2005. "– Pappa, jag är rädd". Olle Castelius. URL: www.aftonbladet.se. Utskriven 26.01.2007.
- Aftonbladet* 27.03.2005. "'Inom tre år har jag en ny familj'". Oisín Cantwell. URL: www.aftonbladet.se. [Nedlastet 25.01.2007].
- Aftonbladet* 26.05.2005. "– Jag har fastnat i saknaden". Fatima Johansson. URL: www.aftonbladet.se. [Nedlastet 25.01.2007].
- Dagbladet* 27.12.2004a. "En skrekkopplevelse".
- Dagbladet* 27.12.2004b. "Dette overgår alt jeg har opplevd. Vi har sett druknede babyer, folk med avrevne armer og bein". Terje Myklevoll.
- Dagbladet* 27.12.2004c. "Savner livstegn fra Marion". Aud Dalsegg.
- Dagbladet* 28.12.2004. "Familie på fire savnet". Camilla Ryste.
- Dagbladet* 29.12.2004. "'Jeg tror han lever. Jeg tror han er et eller annet sted, og er i live'". John Rasmussen.
- Dagbladet* 30.12.2004a. "'Jeg vil at du skal fortelle at han var en fantastisk gutt'". John Rasmussen.
- Dagbladet* 30.12.2004b "Utmattet og overlykkelige". Christina Halvorsen.
- Dagbladet.no* 04.04.2005. "Overlevde i en pickup". John Rasmussen. URL: www.dagbladet.no. [Nedlastet 13.12.2006].
- VG-nett* 27.12.2004. "VG Netts lesere om de dramatiske minuttene". URL: www.vg.no. [Nedlastet 11.09.2006].